

Majewski, Dariusz

Relikwie w Archidiakonacie Płockim Diecezji Płockiej w czasach biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego (1773-1785)

Studia Płockie 35, 257-264

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Dariusz Majewski

RELIKWIE W ARCHIDIAKONACIE PŁOCKIM DIECEZJI PŁOCKIEJ W CZASACH BISKUPA MICHAŁA JERZEGO PONIATOWSKIEGO (1773-1785)

Wstęp

Relikwiami nazywamy szczątki ciał świętych, jak również wszystkie przedmioty związane z ziemskim życiem Chrystusa Pana lub świętych. W najszerszym znaczeniu relikwiami określamy również wszystkie rzeczy, które miały styczność na przykład, przez dotknięcie z właściwymi relikwiami.

Sobór Trydencki nauczał, iż relikwiom przysługuje, „cześć względna”, a rodzaj i charakter tej czci był rozmaity, stosownie do tego, do kogo relikwie należały.

I tak relikwiom drzewa krzyża świętego jako najcenniejszym z wszech miar, należy się cześć boska. Bardzo cenne są również relikwie innych narzędzi męki pańskiej- to jest, cierniowa korona, włócznia, słup biczowania. Relikwie świętych pańskich odbierają według soboru trydenckiego cześć względną.¹

Początkowo na Zachodzie nie dzielono relikwii, z czasem zaczęto to czynić, zwłaszcza gdy były one umieszczane w ołtarzach, bez czego ołtarz nie mógł być ważnie poświęcony. Zaczęto również wystawiać relikwie do czci publicznej w specjalnych relikwiarzach, zapieczętowanych pieczęciami ordynariusza. Przy procesyjnym przenoszeniu relikwii zaczęto używać baldachimu, a przy sarkofagach zawierających znaczące relikwie, wstawiano palące lampki.

Ustanowiono również przepisy liturgiczne co do czci relikwii.

Kwestią prestiżową dla danej parafii było posiadanie relikwii świętego, stąd w wielu parafiach do dnia dzisiejszego są zachowane relikwiarze ze szczątkami świętych.²

¹ Podręczna Encyklopedia Kościelna, Red. Z. Chelmskiego, Tom. 33-34, s. 232, Warszawa 1914 r.

² jw. s. 232

Badając religijność danej epoki, wydaje się interesującym zwrócenie uwagi na obecność i kult relikwii w poszczególnych parafiach. Z tych racji postanowiono przebadać to zagadnienie w kościołach archidiakonatu plockiego w diecezji plockiej w czasach pasterzowania biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego 1773-1785. Zwrócona zostanie zatem uwaga na liczbę i rodzaj relikwii przechowywanych w poszczególnych kościołach, na sposób ich umieszczania w świątyniach i różne formy kultu z nimi związane. Będzie można w ten sposób ustalić zasięg kultu poszczególnych świętych na terenie diecezji plockiej.

Podstawą źródłową dla niniejszego opracowania są zachowane w komplecie wizytacje generalne, przeprowadzone na terenie całej diecezji plockiej z polecenia ówczesnego ordynariusza, biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego, brata królewskiego. W czasach Jego rządów w latach 1773-1785 odbyły się dwie wizytacje generalne całej diecezji, pierwsza w 1775 r. i druga w 1781 r.

Z powodu różnorodnych obowiązków sam biskup nie przeprowadzał tych wizytacji, to jednak sumiennie ich dopilnowywał przez odpowiedni dobór wizytatorów i właściwe ułożenie instrukcji wizytacyjnej. Opracowano specjalny kwestionariusz wizytacyjny, składający się z 14 punktów. W punkcie piątym jest mowa o Bractwach religijnych i o relikwiach, przechowywanych w kościołach.

Odpowiedzi na poszczególne artykuły były sporządzone zgodnie z postanowieniem biskupa w dwóch egzemplarzach. Jeden egzemplarz czytał wizytator, weryfikował i pozostawiał w parafii, drugi-również po weryfikacji, był przekazywany do konsystorza.³ Na podstawie tej ankiety można odtworzyć obecność relikwii w archidiakonacie plockim.

Archidiakoniat ten (jeden z trzech, na które dzieliła się ówczesna diecezja plocka, obok dobrzyńskiego i pułtuskiego), składał się z 16 dekanatów: Bielskiego, Biezuńskiego, Bodzanowskiego, Ciechanowskiego, Gostynińskiego, Janowskiego, Mławskiego, Nowomiejskiego, Plockiego, Płońskiego, Przasnyskiego, Raciąskiego, Sierpeckiego, Szreńskiego, Wyszogrodzkiego i Zakroczymskiego. W jego skład wchodziło łącznie 150 parafii.

I. ILOŚĆ RELIKWII W PARAFIACH

Na podstawie akt wizytacji można stwierdzić, iż w poszczególnych dekanatach archidiakonatu plockiego liczba parafii, które posiadały w swych świątyniach relikwie, była następująca:

1. Dekanat Bielski, na 10 parafii relikwie były w 5 (Bielsk, Bonisław, Góra, Łęg, Słupia)
2. Dekanat Biezuń, na 9 parafii relikwie były w 3 (Biezuń, Lutocin, Zawidz)
3. Dekanat Bodzanowski, na 9 parafii relikwie były w 5 (Blichowo, Bulkowo, Kucice, Łętowo, Pilichowo)
4. Dekanat Ciechanowski, na 9 parafii relikwie były w 2 (Lekowo i Łysakowo)

³ M. Grzybowski, Materiały do dziejów ziemi plockiej, Cz. 1, Płock 1981, s. 7-8

5. Dekanat Gostyniński, na 8 parafii relikwie były w 3 (Duninowo, Gostynin, Sokołów)
6. Dekanat Janowski, na 10 parafii relikwie były w 5 (Chorzele, Dzierzgowo, Grzebsk, Janowo, Kuklin)
7. Dekanat Mławski, na 10 parafii relikwie były w 7 (Dąbrowa, Lipowiec, Niedzbórz, Szydłowo, Wojnówka, Wyszyny, Żmijewo)
8. Dekanat Nowomiejski, na 11 parafii relikwie były w 2 (Ciemiewko i Klukowo)
9. Dekanat Płocki, na 10 parafii relikwie były w 2 (Miszewko Śledziowe i Woźniki)
10. Dekanat Płoński, na 10 parafii relikwie były w 7 (Baboszewo, Gromadzyn, Małużyn, Płońsk, Radzymin, Sarbiewo, Strzegowo)
11. Dekanat Przasnyski, na 9 parafii relikwie były w 4 (Bogate, Przasnysz, Węgra, Węgrzynowo)
12. Dekanat Raciąski, na 8 parafii relikwie były w 4 (Drobin, Drozdowo, Gralewo, Koziębrody)
13. Dekanat Sierpecki, na 11 parafii relikwie były w 5 (Kurowo, Mochowo, Sierpc-kościół parafialny, kościół NŚM Panny i św. Ducha)
14. Dekanat Szeński, na 7 parafii relikwie były w 4 (Kuczbork, Radzanów, Sarnowo, Szeńsk)
15. Dekanat Wyszogrodzki, na 9 parafii relikwie były w 7 (Czerwińsk, Gumino, Naruszewo, Radzikowo, Skołatowo, Wyszogród, Żukowo)
16. Dekanat Zakroczymski, na 10 parafii relikwie były w 7 (Grodziec, Kamienica, Kroczewo, Krysk, Pomiechowo, Smoszewo, Zakroczym)

Łącznie na 150 parafii archidiecezji obecność relikwii odnotowano w 70, co stanowi prawie 50 procent parafii. Dla ścisłości trzeba zauważyć, że w wielu przypadkach mamy wyraźną wzmiankę, iż chodzi o relikwie umieszczone w portatywach, czyli ołtarzach nie zaś o relikwie przechowywane w specjalnych pacyfikach czy relikwiarzach.

II. RODZAJE RELIKWII

1. Relikwie Krzyża Pańskiego

Najcenniejsze w hierarchii relikwie Krzyża Pańskiego spotykamy w sześciu parafiach archidiecezji:

- Parafia Góra i Słupia w dekanacie Bielskim⁴
- Parafia Gostynin w dekanacie Gostynin⁵
- Parafia Płońsk w dekanacie Płońsk⁶

⁴ Akta Wizytacji, Nr. 302, k. 42 i 90

⁵ Akta Wizytacji, Nr. 284, k. 337

⁶ Akta Wizytacji, Nr. 289, k. 2

– Parafia Przasnysz w dekanacie Przasnysz⁷

– Parafia Sarnowo w dekanacie Szreńsk⁸

Były to najczęściej partykuły z drzewa krzyża pańskiego ze swoimi autentykami

2. Relikwie świętych męczenników

Obecność tego typu relikwii została odnotowana w następujących kościołach:

W Lekowie dekanat Ciechanów gdzie znajdują się relikwie św. Justyna i Fatuenda męczenników⁹, w Duninowie dekanat Gostynin relikwie św. Faustyna i Innocentego oraz św. Stanisława męczennika¹⁰, w Sokołowie również dekanat Gostyniński relikwie czterech męczenników: Amata, Planta, Chara i Innocentego¹¹, w Lipowcu dekanat Mławski relikwie św. Ireneusza¹², w Niedzborzu dekanat Mławski relikwie św. Bonifacego i Desiderii¹³, w Bogatem dekanat Przasnysz relikwie męczenników św. Jakuba Młodszego i Większego¹⁴, w Szreńsku dekanat Szreński relikwie św. Zygmunta i Stanisława biskupa¹⁵, w Kamienicy dekanat Zakroczym relikwie św. Apolinarego¹⁶, w Grodzicu również dekanat Zakroczymski relikwie św. Witalisa¹⁷, w Sarbiewie dekanat Płoński relikwie św. Defundusa.¹⁸

3. Relikwie innych świętych

Oprócz relikwii Krzyża św. i św. męczenników głównie z czasów starożytnych, spotykamy w aktach wizytacyjnych zapisy o obecności w kościołach także relikwii innych świętych. I tak w parafii Grzebsk dekanat Janowski są przechowywane relikwie św. Martina z Rzymu przez Księdza Brzozowskiego przywiezione¹⁹, w Szydłowcu dekanat Mławski relikwie św. Jana z Dukli²⁰, w Klukowie dekanat Nowe Miasto relikwie św. Maurycego i innych świętych umieszczone w pacyfikale²¹. W kościele w Sarbiewie dekanat Płoński znajdują się relikwie św. Kazimierza w srebrnym pacyfikale²², w kościele w Bogatym dekanat Przasnysz odnotowano obecność relikwii św. Anny w srebrnym relikwiarzu.²³ W kościele w Gralewie de-

⁷ Akta Wizytacji, Nr. 303, k. 609

⁸ Akta Wizytacji, Nr. 295, k. 24

⁹ Akta Wizytacji, Nr. 281, k. 59

¹⁰ Akta Wizytacji, Nr. 284, k. 337

¹¹ Akta Wizytacji, Nr. 284, k. 152

¹² Akta Wizytacji, Nr. 286A, k. 6

¹³ Akta Wizytacji Nr. 286A, k. 168

¹⁴ Akta Wizytacji, Nr. 303, k. 582

¹⁵ Akta Wizytacji, Nr. 295, k. 24

¹⁶ Akta Wizytacji, Nr. 299, k. 38

¹⁷ Akta Wizytacji, Nr. 299, k. 3

¹⁸ Akta Wizytacji Nr. 289, k. 96

¹⁹ Akta Wizytacji, Nr. 303, k. 194

²⁰ Akta Wizytacji Nr. 286A, k. 51

²¹ Akta Wizytacji Nr. 287, k. 36

²² Akta Wizytacji Nr. 289, k. 96

²³ Akta Wizytacji Nr. 303, k. 582

kanat Raciąż znajdują się kości aż trzech świętych: Wincentego, Fausty i Exapetrii²⁴. W parafii Kurowo dekanat sierpecki znajdują się relikwie św. Walentego²⁵, w Mochowie także dekanat Sierpecki relikwie św. Zenona w nowym relikwiarzu.²⁶ W sierpeckim kościele św. Ducha relikwie św. Efrema i Kryspiny²⁷. Prawdziwa mnogość relikwii została odnotowana w kościele w Szreńsku, są tu relikwie świętych Zygmunta, Fulgencjusza, siedmiu Braci Śpiących, Feliksa, Eufrozyny, Stanisława biskupa, Krescencji, Krzysztofa, Wiktoryna, Adukta, Fortunata, Konkordii, Konkordiusza, Teodora, Małgorzaty, Andrzeja, Marcina, Klaudiusza, Seweryna, Hilarego, Justego, Pankracego, Anastazji, Szymona i Julianny oraz Rajmunda.²⁸ W Kroczenie dekanat Zakroczymski relikwie św. Korduli i Celestyny.²⁹

W 77 wizytowanych parafiach nie stwierdzono obecności jakichkolwiek relikwii, są to następujące parafie: Biała, Ciachcin, Proboszczewice, Staroźreby, Zagroba – dekanat Płock

- Poniatowo, Lubowidz, Łukomie, Rościszewo, Skrwilno, Zgliczyno dekanat Biezuń
- Bodzanów Daniszewo, Łubki, Miszewo Garwacki, Orszymowo, Święcieniec, dekanat Bodzanowski
- Ciechanów, Czernice, Koniczynek, Pałuki, Sulerzyż, Unieźysz, Zeńbok dekanat Ciechanów
- Gostynin, Dobrzyków, Mnich, Radziwie, Solec dekanat Gostynin
- Białuty, Duczymin, Janowiec, Krzynowłoga Wielka, Wieczfnia dekanat Janowski
- Bogurzyn, Mława, Stupsk, Żurominek Kapitulny dekanat Mława
- Ciekсын, Królewo, Łopacin, Nasielsk, Nowe Miasto, Sochocin, Sońsk dekanat Nowe Miasto
- Brwilno, Imielnica, Miszewko Murowane, Radzanowo, Sikórz dekanat Płocki
- Dziektarzewo, Gliniojeck dekanat Płoński
- Gołymin, Krzynowłoga Mała, Zielona dekanat Przasnysz
- Krajkowo, Rogotwórsk, Unieck dekanat Raciąż
- Borkowo, Bożewo, Goleszyn, Gozdowo, Gójsk, Jeżewo, Sierpc św. Wawrzyniec, Sudragi, Szczutowo dekanat Sierpc
- Dłutowo, Gradzanowo, Zielona dekanat Szreńsk
- Kobylniki, Rębowo, Zakrzewo dekanat Wyszogród
- Chociszewo, Joniec, Wrona, Wroniska dekanat Zakroczym

Odrębnym zagadnieniem jest rodzaj relikwii, znajdujących się w tak zwanych „portatylach” ołtarzowych. Portatyle były to, ołtarze przenośne, czyli płyty ka-

²⁴ Akta Wizytacji, Nr. 291, k. 85

²⁵ Akta Wizytacji, Nr. 291, k. 138

²⁶ Akta Wizytacji, Nr. 292, k. 13

²⁷ Akta Wizytacji Nr. 292, k. 96

²⁸ Akta Wizytacji Nr. 295, k. 24

²⁹ Akta Wizytacji Nr. 299, k. 72

mienne, czworoboczne, zawierające w odpowiednio zrobionych wgłębieniach relikwie świętych męczenników, zamknięte również kamienną zakładką, konsekrowane przez biskupa. Relikwie do portatylów wkładało się w odpowiednich woreczkach jedwabnych w kolorze czerwonym. Zwykle umieszczano tam po kilka relikwii.³⁰ Ten typ obecności relikwii był dość często odnotowywany w sprawozdaniach wizytacyjnych, przez swoistą formułę: „Relikwii żadnych nie masz, oprócz tych, które znajdują się w portatylach”, nie określano natomiast jakiego rodzaju są to relikwie.

III. SPOSOBY PRZECHOWYWANIA RELIKWII

Najczęstszym sposobem przechowywania relikwii było umieszczanie ich w ołtarzowych portatylach, pacyfikałach i specjalnych relikwiarzach.. W archidiakonacie płockim najliczniej relikwie przechowywano w portatylach, ale spotykamy również wzmianki o umieszczaniu ich w pacyfikałach. Taka sytuacja była w parafiach: Bielsk, Bonisław i Łęg dekanat Bielski³¹

- Pilichowo dekanat Bodzanów³²
- Chorzele dekanat Janowski³³
- Klukowo dekanat Nowe Miasto³⁴
- Drozdowo dekanat Raciąż³⁵
- Radzanów dekanat Szreński³⁶
- Krysk dekanat Zakroczymski³⁷

Często spotykamy zapisy, iż były to pacyfikały srebrne lub posrebrzane.

Wzmianki o specjalnych relikwiarzach, w których przechowuje się szczątki świętych, spotykamy w parafiach:

- Góra dekanat Bielski³⁸
- Biezuń i Zawidz dekanat Biezuń³⁹
- Wojnowka i Żmijewo dekanat Mława⁴⁰
- Strzegowo dekanat Płoński⁴¹
- Bogate dekanat Przasnysz⁴²

³⁰ Zob. Podręczna Encyklopedia Kościelna, Red. Z. Chełmickiego, T. XXX, Warszawa 1913r., s. 334-335.

³¹ Akta Wizytacji, Nr. 302, k. 14,31, 63

³² Akta Wizytacji, Nr. 279, k. 60

³³ Akta Wizytacji, Nr. 303, k. 135

³⁴ Akta Wizytacji, Nr. 287, k. 36

³⁵ Akta Wizytacji, Nr. 291, k. 66

³⁶ Akta Wizytacji, Nr. 295, k. 133

³⁷ Akta Wizytacji, Nr. 299, k. 93

³⁸ Akta Wizytacji, Nr. 302, k. 54

³⁹ Akta Wizytacji, Nr. 277, k. 70

⁴⁰ Akta Wizytacji, Nr. 286A, k. 31 i 63

⁴¹ Akta Wizytacji, Nr. 289, k. 87

⁴² Akta Wizytacji, Nr. 303, k. 86

- Drobin i Koziebrody dekanat Raciąż⁴³
- Mochowo i Sierpc (kościół NŚMPanny) dekanat Sierpc⁴⁴

Ponadto w trzech parafiach jest mowa o przechowywaniu relikwii w srebrnych krzyżach, miało to miejsce w: Klukowie, Malużynie i Węgrze.

Same relikwiarze są, jak możemy to wyczytać, fasonu przedniego snycerskiego, snycerskiego drzewa rżnięte, nad nimi są umieszczone korony takiegoż fasonu, malowane po części i pod kolor.

IV. FORMY KULTU

Jednym z zasadniczych celów przechowywania relikwii w kościołach był ich kult, czy raczej kult świętych pańskich, do których one należały. Różne były formy tego kultu w różnych okresach historycznych i regionach Kościoła.

W archidiecezji płockiej w badanym okresie wizytator wzmiankuje o następujących formach kultu relikwii: Niemal we wszystkich kościołach, w których się one znajdują, były wystawione do kultu publicznego w niektórych wręcz znajdowały się na ołtarzach.⁴⁵

W Janowie, jak odnotowuje wizytator, relikwie św. Anny są noszone w procesji wokół kościoła.⁴⁶ Nie ma natomiast wprost wzmianek o innych formach tego typu kultu na tym terenie w II połowie XVIII wieku.

PODSUMOWANIE

Podsumowując należy stwierdzić, że w czasach Biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego 1773-1785 w kościołach archidiecezji płockiej blisko w połowie znajdują się relikwie świętych pańskich, ale większość nich to relikwie umieszczone w portatyłach ołtarzowych. Poza nimi innych relikwii jest niewiele. Tylko w sześciu kościołach spotykamy relikwie Krzyża Świętego, w dziesięciu relikwie męczenników w większości z czasów starożytnych w dalszych dziesięciu relikwie innych świętych.

Święte szczątki były najczęściej przechowywane w portatyłach ołtarzowych, rzadziej w specjalnych pacyfikałach i relikwiarzach.

Formami kultu były wystawienia do publicznej adoracji przez wiernych oraz procesje z nimi. Nie ma natomiast wzmianek o jakimś głębszym wpływie tego kultu na pobożność parafialną tego czasu. Oczywiście choć największy archidiecezja płocka nie stanowił całości diecezji i dla pełnego obrazu tego zjawiska wskazane byłoby przebadanie obecności i kultu relikwii w pozostałych archidiecezjach północnego Mazowsza.

⁴³ Akta Wizytacji, Nr. 291, k. 131 i 112

⁴⁴ Akta Wizytacji, Nr. 292, k. 13 i 51

⁴⁵ Np. Parafia w Bulkowie, Wojnówce, Baboszewo.

⁴⁶ Akta Wizytacji Nr. 303, k. 217

SOMMARIO

L'articolo descrive la presenza delle reliquie nelle chiese della Diocesi di Płock e nell'Archidiaconato di Płock ai tempi del vescovo M. J. Poniatowski. Il testo mette in rilievo la quantità delle reliquie nelle parrocchie, i loro tipi (le reliquie della Santa Croce, le reliquie dei martiri, le reliquie degli altri santi), i modi della conservazione e le forme del culto delle reliquie.

IV. FORMY KULTU

III. SPOSOBY PRZECHOWYWANIA RELIKWIJ

Jednym z zasadniczych celów przechowywania relikwii w kościołach był ich kultywacja. W tym celu relikwie były przechowywane w specjalnych relikwiarzach, które mogły być wykonane z różnych materiałów. Wskazywano na ich wartość i znaczenie, a także na ich historyczność. Wskazywano także na ich wartość i znaczenie, a także na ich historyczność.

- Pilichowo, tamże, s. 217.

W Janowie, jak odnotowuje wizytator relikwie zostały przechowywane w procesji wokół kościoła. Nie ma natomiast wzmianek o innych formach tego typu kultu na tym terenie w II połowie XVIII wieku.

- Drożdż, tamże, s. 217.

- Różanów, tamże, s. 217.

- Kryś, tamże, s. 217.

PODSUMOWANIE

Częścią z badań historycznych jest badanie kultury relikwii. Wskazywano na ich wartość i znaczenie, a także na ich historyczność. Wskazywano także na ich wartość i znaczenie, a także na ich historyczność.

- Bogdan, tamże, s. 217.

Święte szczątki były najczęściej przechowywane w portatylnych relikwiarzach. Wskazywano na ich wartość i znaczenie, a także na ich historyczność.

Formami kultu były wystawienie do publicznej adoracji przez wiernych oraz procesje z nimi. Nie ma natomiast wzmianek o jakims sposobem wyprowadzaniu na podobność parafialną tego czasu. Oczywiście choć największy udział w kultu relikwii w parafialnym życiu w tym czasie miały być procesje z nimi.

1) Akta Wizytacji, Nr. 291, k. 131 i 112.
2) Akta Wizytacji, Nr. 292, k. 131 i 121.
3) Np. Parafia w Białowie, Wojnowe, Białowoda.
4) Akta Wizytacji, Nr. 302, k. 217.